

Fukári Valéria (szerk): Adalékok Pozsonypüspöki iskolatörténetéhez

Pozsonypüspöki iskolatörténete szóban és képekben

Még 1998-ban, illetve 2000-ben látott napvilágot az Adalékok Pozsonypüspöki iskolatörténetéhez című munka első, majd második része a CSEMADOK Pozsonypüspöki Alapszervezetének kiadásában, az utóbbi könyvecske éppen az alapszervezet megalakulásának 50. évfordulója alkalmából.

Az első rész Pozsonypüspöki plébánosainak, tanítóinak, iskoláinak történetét a kezdetektől a 20. századig kíséri figyelemmel, a szerzője Fukári Valéria, Beatrix Sinková és Mária Stiebero-vá. A könyvben, mely „történelmi olvasókönyv” is egyben, a történelemszemléleti jelleg dominál. A tárgyalt időszak történéseit, általános jelenségeit először nagyobb kontextusban ismerteti, majd ebbe ágyazza bele a – főként alapos levéltári kutatások során szerzett – Pozsonypüspökre és a hozzá tartozó településekre vonatkozó információkat.

Pozsonypüspökit – mi, nem helybéliek – már nem igazán tudjuk elvonatkoztatni Pozsonytól, amelynek közigazgatásilag 1972-től része. Püspöki nagy múltú, gazdag hagyományokkal rendelkező hajdani mezőváros. A Szent István által hozott rendelet szerint a Felső-Csallóközben több falu közös anyaszentegyházaként itt épült először templom valamikor a 11. vagy 12. században, feladata a Pozsony alatti falvak összefogása volt. A 17. század után is anyaszentegyháza maradt még Vereknének, Szünyogdinak és Felső-Csöllének.

A Fukári Valéria által írt első fejezet Püspöki plébánosait veszi sorra, századról századra haladva. Pozsonypüspöki a mindenkor esztergomi érsek birtoka volt, talán ezért is voltak kiválóan képzett és magas egyházi méltóságokat is betöltő papjai. A kezdetek kezdetén a templom és az iskola szorosan összefonódott. A plébános vagy a saját lakásán vagy a templomban, esetleg egy külön épületben – később, amikor már iskolamestert is alkalmazott, az ő segítségével – taníttatta a falu gyermekeit imádságokra, a vallás legfőbb tana-

ira, éneklésre, olvasásra a nép nyelvén, vagyis Pozsonypüspöki esetében magyarul. „Tévednek tehát azok a régebbi munkák, amelyek Püspökit ősi német településként emlegetik” – állítja Fukári Valéria (I. kötet, 9.) 1588-ban akadni a nyomára annak, hogy a településen az oktatásnak saját épülete volt. Mint azt Fukári ismerteti, a 17. századig csak a vizitációs jegyző-könyvek szolgálnak forrásul a templomot és az ott működő plébánosokat illetően. A 17. századtól további levéltári források, így például a „Nomina Dominorum Parochorum” (A plébános urak nevei) jegyzék tudósít a korabeli viszonyokról. Még az 1561-ből és 1562-ből fennmaradt egyházlátogatási jegyzőkönyvekből tudni lehet egy Bálint nevű plébánosról, aki katolikus rítus szerint szolgáltatta ki ugyan a szentségeket, de házasember volt, sőt gyermekei is voltak. Több ismert pap, majdani főpap működött egykor a püspöki plébánián, így Kisdy Benedek, Pázmány Péter egykori káplánja, a későbbi váradi és egri püspök, az 1651-ben kiadott első kottás nyomtatott magyar katolikus énekeskönyv, a Cantus Catholici szerzője. Kisdyt az itteni plébánián Széchenyi György, a későbbi esztergomi érsek követte. 1630 és 1634 között Püspökin lelkipásztorkodott Sallai István, akinek alakja – bizonyos irodalomtörténeti összefüggésekkel kapcsolatban – máig foglalkoztatja a kutatókat, Fukári Valéria tesz pontot az ügy végére. Sallai 1631-ben védelmébe vette Pázmány Péter egyik könyvét egy azt támadó prédikátorral szemben, két vitairatban. Az irodalomtörténészek körében azonban az (volt) az elfogadott elképzelés, hogy ezeket Pázmány írta, ő választotta Sallai nevét „álné-

vül”, hogy ezáltal azok is elolvassák ezen műveit, akik a tulajdonképpeni szerző neve olvastán ezt nem tennék. Fukári meggyőző érveket, bizonyítékokat hoz fel Sallai szerzősége mellett. Tetényi (vagy Terényi, Terenay) István – a kiváló ördögűző – hosszabb ideig működött Pozsonypüspökin. Illyés István vészterhes időkben lelkipásztorkodott itt: a kuruc, török és tatár csapatok dúlása elől folyton menekülni kényszerült a híveivel együtt. Bár az említett okok miatt zaklatott életet élt, két katekizmust is írt, egyet magyarul, egyet latinul, majd püspöki plébánossága idején megírta és Nagyszombatban kiadta a *Lelki Táj* c. munkáját.

A 18. századra vonatkozóan már alaposabb, sokrétűbb információkat (a plébánia épületének állapotáról, a pap, az iskolamester személyéről, a jövedelmükről, az iskoláról, a lakosok hitéletéről) találni az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben. Fukári Valéria kutatásainak köszönhetően hírt kapunk az 1714-ben alakult Szent József-kongregációról, az első olyan püspöki vallásos egyesületről, amelyről írásos információ maradt fenn. További érdekes adat, hogy a falunak 1756-ban négy bábája volt. Az előző századokkal összevetve kevesebb a magas papi méltóságot viselő plébános. Az 1740 és 1780 között uralkodott Mária Terézia királynő hiteles feljegyzések szerint többször megfordult Püspökin, és az egykori oratóriumot egyenesen az ő utasítására építették, onnan hallgatta a szentmisét. Egy miseruha is készült ekkor az uralkodó kérésére.

A 19. századról tudósító írott emlékekben feltűnik Arany János neve, igaz, nem a költőé, csak egyik névrokonáé, aki Vereknynén volt sirásó. A plébánosok közül Hollósy János viselte leginkább szívén a házasságon kívül született gyermekek sorsát, gyakran utólag törvényesítette őket, azaz a szülők – feltehetően a plébános hatására – összeházasodtak. Kudlik János idejében egy újabb temetőt nyitottak meg, ahová elsőként 1888-ban temettek. Az éppen 1900-ban elhunyt Kudlik életútjával zárul a Fukári Valéria által bemutatott plébánosok sora.

Püspöki iskolamestereiről, kántortanítóiról, tantóiról a Beatrix Sinková és Mária Stieberová szerzőpáros ismertetőjéből tájékozódhatunk. A tanító megnevezése kezdetben ludimagister, rector scholae, ludirector, mester, iskolamester, kántortanító volt, ebből maradt végül a tanító. Az első iskolai oktatásról szóló törvényt a pozsonyi országgyűlés adta ki 1548-ban. A későbbi zsinati rendelkezések aztán bővítették a plébánosok feladatkörét az oktatás irányítása és szervezése terén. Tanítóképzésről csak a 19. század második felétől beszélhetünk – állapítják meg a szerzők.

Püspöki mezőváros a levéltári adatok szerint már 1588-ban rendelkezett iskolával, amelyet később bővítettek. Mivel 1859-ben a község templom felőli házsora, ahol az iskola épülete is állt, leégett, a plébánia irattárával együtt az iskoláé is elpusztult. Hamarosan, az 1860-as évek elején új, kéttantermes iskola épült az elpusztult helyén. 1906-ban felépült az az iskola-épület, amely – átalakítva – ma is a magyar nyelvű oktatás színhelye. A fejezet a város pedagógusainak jegyzékével zárul, amelyből kiderül, hogy a 19. század utolsó évtizedében rövid ideig itt működő Kasztner Berta (1890–1891) volt az első tanító-nő Püspökin. Hivatalba lépése után aztán továbbiak követték.

Mindkét fejezet végén jegyzetapparátus található. Maga a kötet a Fukári Valéria által összeállított gazdag képmelléklettel (latin nyelvű jegyzékek, anyakönyvek másolatai, a fentiekben említett könyvek címlapja, iskolai dolgozatok reprodukciói, fényképek stb.) és szemelvényekkel: tíz évszázadból válogatott intelmekkel, tanításokkal (Szent Istvántól Kölcsey Ferencen át és még tovább) zárul.

Az Adalékok Pozsonypüspöki történetéhez második kötete a 20. századot veszi górcső alá. Az első fél évszázad kutatásaiiban dominál a történelemszemléleti jelleg – ez a fejezet Fukári Valéria munkája. A négy fejezet a történelmi sorsfordulókhoz köthető négy korszakot tárgyalja, ezt követi a püspöki tanítóinak és igazgatóinak, valamint az itteni római katolikus plébánia körzetében született pedagógusoknak a

jegyzéke. A második félszáz év eseményeit a meglévő iskolakronikák alapján, valamint saját és egykori kollégái, diákjai visszaemlékezéseire hagyatkozva Stifterné Cséfalvay Mária pedagógus állította össze. Avatott szerzőről van szó, hiszen Stifterné itteni működése szorosan összefonódott a pozsonypüspöki magyar nyelvű oktatás újraindulásával és első tíz évével. Sokat segített a volt kollégák számbavételénél a ma már Magyarországon élő egykori Szaltnai Rezső-tanítvány, Tankovics József.

Az egykori mezőváros a kisközségek kategóriájába tartozik csupán, mikor 1901-ben az érsekújvári származású Tyukoss Ev. János odakerül. Tyukoss előbb esperes-tanfelügyelő, majd pápai káplán, később kerületi esperes. A kezdetektől fogva egészen 1945-ig tagja volt az iskolaszéknek és a községi képviselő-testületnek is. A jó szónoki és írói képességgel megáldott Tyukoss fél évszázadon keresztül széleskörű egyházi, közművelési és közéleti tevékenységet folytatott. Ő volt az, aki (munkatársaival együtt) 1937-ben az akkori egyes szlovenszkoí lapok szerint „olyan tiltott eljárásra kényszerítette a neki alárendelt iskolák igazgatóit és tanítóit, amelynek az volt a célja, hogy megakadályozza, hogy a szülők gyermekeiket a szlovák iskolába beíratassák”. (II. kötet, 30.) A bíróság később Tyukost és a magyar iskola vezetését a vád és következményei alól felmentette. Valószínűleg az ő közbenjárásának köszönhető az is, hogy egykori teológiai évfolyamtársa, a nagyszombati püspök 1947. febr. 1-jén a szlovák püspöki kar nevében memorandumban tiltakozott a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségénél magyar hívei deportálása ellen.

Az új évszázad első évtizedében Pozsonypüspökin felépült egy újabb, egyemeletes iskola négy tanteremmel (1906) és elkészült az első óvodaépület (1908). A második tíz év háborút és új rendet hozott magával: az államfordulat után megérkeztek az új tisztségviselők, mind csehek, illetve morvák. Az iskola életében is változás állt be: 1924-től két római katolikus magyar tannyelvű népiskola, egy fiú- és egy lányis-

kola működött Püspökin. A leányiskolában jórészt a Szent Keresztről címzett irgalmas nővérek püspöki rendházának tagjai oktattak, de világi tanítónőket is alkalmaztak.

1927-ben a Szlovákiában érvényben maradt 1868-as Eötvös-féle iskolatörvény alapján (!) létesítettek egyosztályos szlovák állami népiskolát a városban. Volt tehát hova iskolába járni – írja Fukári Valéria, mégis állandó problémát jelentett, hogy a tavaszi, de főleg a sűrűségi őszi munkák idején az idősebb tanulókat a szülők otthon fogták, az elrettentésül kirótt pénz-bírság ellenére.

Pozsonypüspöki a bécsi döntés után is a Csehszlovák Köztársaság része maradt. Az „illetékesek” támadásba lendültek: több magyarellenos atrocitás is történt. Így kerülhetett sor például Horváth József igazgató külön, személyre szóló és feltehetően az egész püspöki magyar tanítóságnak is szánt megfélemlítésére: 1939. június 16-án éjszaka otthonában letartóztatták, az illavai internálótáborba szállították. Mivel a lakásán tartott házkutatás során semmi államelleneset nem találtak, háromheti fogvatartás után az iskolaszék közbenjárására hazaengedték. Az ügyben inerpelált a parlamentben Esterházy János országgyűlési képviselő. Horváth József egyébként 1937-től 1945 júniusáig igazgatta a fiúiskolát, kb. 1940–41-ben a Szlovák Tankönyvkiadó megbízásából ABC és Olvasókönyvet írt.

A püspöki magyar iskolák pedagógusainak a mindennapokban sem volt könnyű dolga. 1941-ben például a közigazgatási minisztérium teljesen eltiltotta az 1939 márciusa előtt engedélyezett tankönyvek használatát, s emiatt a tantestület sokszorosított lapokból oktatott. Derűsebb eseményekről is számot ad Fukári Valéria: az 1940/41-es tanévben a tanfelügyelő utasítására a tantestület a pozsonyi rendőrségtől egy háromlámpás Phillips rádiókészüléket kapott, amelyen hetente egyszer a pozsonyi magyar iskolarádió adásait hallgatták.

A pozsonypüspöki magyar iskolákat, illetve a magyar nyelvű tanítást külön rendelet nélkül, egyszerűen a tanítók és taná-

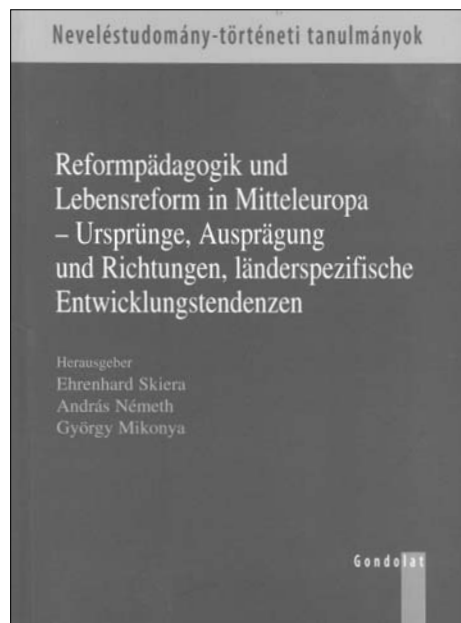
rok elbocsátásával szüntették meg 1945 júniusában. 1950 szeptemberében indulnak csak újra a magyar iskolák – indítja a második részt Stifterné Cséfalvy Mária. 309 tanuló kezdte a tanévet, 8 – részben képesített, részben képesítetlen – pedagógussal, három iskolában: I. számú Nemzeti Iskola (a püspöki gyerekeknek), II. számú Nemzeti Iskola (a szunyogdi gyerekeknek), Magyar Tannyelvű Középiskola (ez a régi polgári iskolának felel meg). A kezdeti nehézségek minden formája akadályozta a tanítást, tanulást. A második világháború után csak az 1950/51-es tanévben jöttek létre először magyar tanítási nyelvű óvodák, a püspöki is ekkor kezdte meg működését. Stifterné Cséfalvy Mária a továbbiakban részletesen beszámol az iskolában folyó munkáról, a diákok és pedagógusaik iskolán kívüli tevékenységéről, az anyanyelvi oktatást általában és alapjaiban érintő támadásokról és kivédésükről, így azokról a törekvésekről, amelyek a magyar tanítási nyelvű alapiskolák kétnyelvűekké – alternatív iskolákká változtatására irányultak. Összeállította az iskolában 1950 és 2000 között működött dol-

gozók jegyzékét, beszámol a Szülők és Iskolabarátok Szövetségének munkájáról, a püspöki óvoda és kisegítő iskola tevékenységéről. Az írott szót két grafikon egészíti ki (a tanulók, valamint az osztályok és a tanítók számának alakulása a 20. század második felében). A kötetet képmelléklet zárja.

Fukári Valéria és szerzőtársai, Beatrix Sinková, Mária Stieberová és Stifterné Cséfalvy Mária könyve alapos levéltári és egyéb kutatások alapján íródott, gazdagon illusztrált, bő jegyzetapparátussal ellátott munka, mely nemcsak a pozsonypüspökiek és az onnan elszármazottak, de a szélesebb olvasóközönség figyelmére is számíthat, és akár támpontul is szolgálhat hasonló szemléletű iskolatörténetek megírásához.

Fukári Valéria (1998, 2002, szerk.): *Adalékok Pozsonypüspöki iskolatörténetéhez*. CSEMADOK,

B. Mánya Ágnes
Érsekújvár

A Gondolat Kiadó könyveiből